

FIGUERES
REPUBLICANA

Enric Pujol i Jordi Roig

FIGUERES REPUBLICANA

Ajuntament de Figueres
www.figueres.cat

FIGUERES REPUBLICANA

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: febrer del 2022

© dels textos: Enric Pujol i Jordi Roig

© del pròleg: Alfons Romero

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció Catalunya Desapareguda: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torrenteres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original, disseny i fotocomposició:

Editorial Efadós

Col·laboració:

Ajuntament de Figueres
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà

Amb el suport de:

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:

Josep M. Sagarra / ANC

Fotografia de la portadella:

Masdevall (Ed.) / Col·lecció Josep Fajol Soler

Acrònims:

ACAE (Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà)

AMF (Arxiu Municipal de Figueres)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

BFC (Biblioteca de Figueres)

BNE (Biblioteca Nacional de España)

ISBN 978-84-19239-20-4

DL B-3959-2022

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

Imatges en temps convulsos

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

Auge i caiguda d'una capital

Pàg. 12

LA REPÚBLICA EN TEMPS DE PAU

Figueres, una ciutat dinàmica

Pàg. 130

FIGUERES EN TEMPS DE GUERRA

La Gernika catalana

Pàg. 160

LA DESFETA D'UNA CIUTAT

El declivi econòmic i humà

Pàg. 184

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

IMATGES EN TEMPS CONVULSOS

Alfons Romero, historiador

Em demanen unes notes preliminars al treball de recopilació fotogràfica que ara teniu a les mans. Enric Pujol i Jordi Roig són uns bons especialistes a classificar les fotografies figuerenques i les seves temàtiques. Les obres editades *Figueres desapareguda* i els dos volums monumentals de *L'Abans*, que abracen del 1875 al 1989, els acrediten com uns grans versats en el relat fotogràfic de la història de Figueres.

Ara el repte és més difícil. Sintetitzar fotogràficament la història local del temps de la Segona República i de la Guerra Civil no és una tasca fàcil. No tenim,

per desgràcia nostra, un gran univers fotogràfic que ens mostri punts clau d'aquesta història figuerenca. No tenim pràcticament res dels treballadors que van emergir de sobte l'estiu del 1936. De les organitzacions i accions que van crear en la seva lluita contra el feixisme. No tenim res del que es va viure a l'interior del castell de Sant Ferran ni de moltes accions fonamentals sobre la violència a la rereguarda i l'organització de les unitats militars en la seva relació amb el front, especialment el d'Aragó.

En a penes nou anys, la ciutat va viure intensament la cronologia d'uns anys convulsos. Des de la felicitat de l'arribada de la República seguint amb la repressió dels Fets d'Octubre i la victòria del Front Popular.

D'aquell estiu del 1936, fotogràficament parlant, no en queda res. Ni les cues a can Canet esperant *L'autonomista* de Girona, l'únic que informava del moviment de tropes revoltades al nord d'Àfrica. Ni una rotllana familiar entorn de les ràdios, els nous informants de l'aixecament i la posterior revolució obrera. Ni una fotografia, de matinada, de la columna Jubert sortint cap al front davant de Belchite. Fins i tot amb les fotografies de Capa no hem tingut sort: la darrera s'acaba a Medinyà i les següents comencen a la Jonquera anant cap als camps de vora mar. Encara tenim la sensació que entre aquests dos llocs pot haver-hi un rodet que ens pugui mostrar Figueres acotxant la diàspora cap a l'exili.

Malgrat aquesta dificultat objectiva, se n'han sortit amb nota. Només ens queda valorar la seva feina i poder reviure una història republicana accelerada per la intensitat dels fets.

AUTORIA DESCONEGUDA / Col·lecció CARLES VARELA

Introducció

AUGE I CAIGUDA D'UNA CAPITAL

Enric Pujol i Jordi Roig

La tradició republicana de Figueres és anterior a la proclamació de la República catalana per part de Francesc Macià el 14 d'abril del 1931. Efectivament, arrenca de molt abans, ja del segle precedent. En aquella època, Abdó Terrades (1812-56), considerat el fundador del republicanisme català, arribà a ser alcalde de la ciutat. Aquest corrent polític, doncs, va arribar a assolir durant el segle XIX una importància molt notable que es desenvolupà plenament al primer terç del segle següent. I coincidí amb una etapa de pujança econòmica, social i cultural ciutadana.

Ja al segle XX, fou elegit alcalde Marià Pujulà durant l'etapa 1914-20. La dictadura del general Primo de Rivera (1923-30) impedí tota elecció popular, però, amb la proclamació republicana del 1931, Pujulà tornà a ser alcalde de la ciutat, càrrec que exercí fins als Fets d'Octubre del 1934 (arran dels quals es van dissoldre els ajuntaments democràtics). El triomf del Front d'Esquerres, el 1936, el va restituir en el poder fins a l'esclat de la guerra.

El període 1900-36, pel que fa al desenvolupament econòmic i ciutadà, fou especialment brillant. Figueres va poder materialitzar plenament el seu caràcter de centre comercial, menestral i de serveis que arrencava ja de la centúria anterior. Recordem que el 1875 havia rebut el

AUTORIA DESCONEGUDA / FONS ANNA MONCANUT

CULTURA DE MASSES

A la pàgina anterior, una gentada (sobretot homes i dones joves) gaudeixen d'un espectacle a la platea del Teatre El Jardí, del qual s'han tret els seients. La imatge mostra l'esplendor de la societat civil i l'auge d'una cultura popular a l'abast de tothom, dos dels trets característics del període republicà.

POLITITZACIÓ SOCIAL

En aquesta pàgina, d'esquerra a dreta, els germans Agustina, Pedro i Lluís Domènech amb el puny enlaire. A partir del 1936, arran de l'aixecament militar, es produí una intensa campanya de propaganda contra el feixisme. El símbol del puny enlaire, propi dels partits i sindicats obreristes, es generalitzà.

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons CONXITA DOMÈNECH

títol de ciutat i que el 1877 hi arribà el ferrocarril, cosa que reforçà la seva condició de capital comarcal. La proximitat a la frontera estatal amb la República Francesa i la intensa relació amb la Catalunya del Nord (i més enllà) la singularitzaren respecte de la resta de ciutats mitjanes catalanes i la feren especialment receptiva a influències de tot ordre, fins i tot de mentalitat, que venien del nord.

Els republicans van bastir, ja abans del 1931, un sòlid discurs segons el qual Figueres havia de ser la prefiguració de la República que havia de venir. Aconseguiren (gràcies a la participació d'arquitectes com Ricard Giral) una ciutat moderna des d'una perspectiva urbanística, equilibrada des d'una perspectiva social i adaptada a les sensibilitats més avançades culturalment i cívica-ment. Això feu possible la consolidació i expansió, arreu

de Catalunya, del mite de Figueres com una ciutat oberta, cosmopolita, avançada i preocupada per les arts i les lletres. D'aquesta manera, es convertí, durant el nou règim republicà, en una mena de model de ciutat a seguir per altres poblacions del país. «Ser de Figueres» es convertí en un motiu d'orgull.

L'escriptora Maria dels Àngels Vayreda, nouvinguda a la ciutat en aquella època, recollí en la seva novel·la *Encara no sé com soc* (1970) la seva impressió de la Figueres d'abans de la guerra: «A poc a poc, vaig anar descobrint que la vida a Figueres tenia molts atractius. Era tranquil·la, però no era monòtona ni grisa. Tothom es coneixia, i resultava fàcil saber la vida i miracles de tots els seus veïns. Aquests, en general, eren agradables, alegres, molt oberts, molt tolerants».

LA REPÚBLICA EN TEMPS DE PAU

Figueres, una ciutat dinàmica

A la Figueres del primer terç del segle xx, molt dinàmica econòmicament i socialment, emergiren figures cabdals per a la ciutat i per a Catalunya. Fou, entre d'altres, la ciutat del jove Salvador Dalí i de la seva germana Anna Maria, del dirigent polític i intel·lectual Josep Puig Pujades, i dels més joves Alexandre Deulofeu, Jaume Miravittles o Josep Pallach. I també la que conegueren el poeta Carles Fages de Climent, l'escriptor Josep Pla o Maria dels Àngels Vayreda, que en deixaren un emotiu record al llarg de la seva obra.

Al costat de les personalitats destacades, es desenvoluparen moltes realitzacions col·lectives, que articularen una societat civil figuerenca molt sòlida. Així, la ciutat tenia una premsa local molt rica (amb publicacions com *Empordà Federal*, *La Veu de l'Empordà* o *Alt Empordà*) i una vida associativa puixant, amb entitats com el Casino Menestral, la Societat Coral Erato, el Casino Sport, el Patronat de la Catequística, l'Associació Atenea o la Penya Alegre. L'esport també hi tingué un paper creixent, especialment el futbol i el ciclisme, amb la Unió Esportiva Figueres o la Penya Sprint Fort.

FIGUERES DES DEL CASTELL

Vista de Figueres des dels voltants del turó del castell. Hi sobresurten el campanar i la cúpula de l'església de Sant Pere i la Torre Gorgot. També es veu el campanar de l'església de l'Asil Vila-llonga, construït el 1885. No hi ha altures més considerables. En aquella època hi havia força limitacions urbanístiques municipals en pro d'una harmonia i homogeneïtat paisatgístiques que impedièren un excés d'altura. També el creixement territorial de la ciutat estava molt limitat per la presència del castell, una plaça militar en ple ús en aquell moment que incloïa un perímetre de seguretat en el qual estava prohibit aixecar cap edificació.